

Senyk O., Mandzyk T., Riznyk R.

The research on dynamics of the students' time perspective (in the sample of Lviv students)

The article analyzes the data of the researches on students' time perspective, collected during 2010-2016 years. The overall number of respondents is 866 students of Lviv universities, out of them 420 were questioned in years 2010-2011, 117 – in 2012-2013, 329 – in years 2015-2016. With the help of general linear models method it was found that the time perspective dynamics differs according to sex: in years 2015-2016 in students males the future time orientation has increased as compared to the earlier periods (till October '13), in students females it was the present hedonistic time orientation which has decreased in the years 2015-2016. Regardless on sex, the levels of past positive and present fatalistic time orientations have decreased. Thus, in females it is observed the decrease of the resource component of time perspective which is represented by past positive and present hedonistic time orientations. In males, however, the decrease of time orientations towards present and increase of the future time orientation leads to the reconstruction of their cognitive-behavioral strategies towards their present. The observed differences in dynamics of the time perspective in males and females may be due to the differences in the assessment of the personal and social experiences, which also include the ongoing socio-economic and political changes in the state.

***Key words:** time perspective, time orientations, dynamics, general linear models, student*

Сеник Оксана Мирославівна – кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Мандзик Тетяна Михайлівна – аспірант кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Різник Роман Михайлович – магістр кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

UDK 159.9

Tkacz T.V.

PSYCHOSPOŁECZNY ASPEKT CZASU W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Temporalne osadzenie osobowości implikuje świadomość czasu, jako istotnego parametru wyznaczającego rytm życia, jego przebieg, początek i kres, co pozwala rozumieć etap, na którym się jest w kategoriach pewnej kontynuacji i ograniczenia zarazem (na ogół do określonej liczby lat). Właśnie psychologicznym próbom poszukiwania odpowiedzi na takie pytania nie poświęcony jest ten artykuł. Ograniczony czas na samorealizację i działania na rzecz innych nie pozwalają odkładać rzeczy ważnych na bliżej nieokreśloną przyszłość, ale wywierają dość silną presję na wdrażanie planów i podejmowanie celów właśnie wtedy, gdy są ku temu sprzyjające okoliczności: czas, energia i kontekst spraw życiowo ważnych. Jednocześnie nawet potoczna obserwacja, a cóż dopiero kliniczne doświadczenia pokazują, że często tak nie jest. Czas przynosi raczej bliżej nieokreślone pasmo szans, utrapień i nadziei, a nie przeszeń do zagospodarowania.

Nasuwa się więc pytanie, dlaczego tak jest i od czego tak zależy? Skąd bierze się aktywne i bierno podejście do czasu? Jak ma źródła i konsekwencje? Jak rzutuje na ogólne zadowolenie, jakość i bilans życia?

Słowa kluczowe: *temporalne osadzenie osobowości, rytm życia, temporalny wymiar egzystencji, zmiany społeczne, organizacja struktury psychicznej.*

WPROWADZENIE. Ujęcie rozwojowe, typowe dla psychologii biegu życia pozwala rozumieć dorosłość i zachodzące w jej trakcie zmiany w kategoriach odpowiedzi jednostki na wyzwania i zadania związane z prokreacją i wychowaniem, pracą i samorealizacją, motywacją osobistą i społeczną, kształtowaniem środowiska i uczestnictwem w nim. Skoro właściwością biegu życia jest temporalny kontekst aktywności ludzkiej, to akcent pada na kwestie stałości i zmiany oraz ciągłości (i ewentualnie nie ciągłości) w rozwoju człowieka w zakresie doświadczeń, przekonań, preferencji, postaw, uczuć i zachowań. Temporalne osadzenie osobowości implikuje również świadomość czasu, jako istotnego parametru wyznaczającego rytm życia, jego przebieg, początek i kres, co pozwala rozumieć etap, na którym się jest w kategoriach pewnej kontynuacji i ograniczenia zarazem (na ogół do określonej liczby lat). Postrzeganie życia w perspektywie temporalnej może intensyfikować procesy zarówno (auto)refleksji, jak również motywacji. Ograniczony czas na samorealizację i działania na rzecz innych nie pozwalają odkładać rzeczy ważnych na bliżej nieokreśloną przyszłość, ale wywierają dość silną presję na wdrażanie planów i podejmowanie celów właśnie wtedy, gdy są ku temu sprzyjające okoliczności: czas, energia i kontekst spraw życiowo ważnych. Jednocześnie nawet potoczna obserwacja, a cóż dopiero kliniczne doświadczenia pokazują, że często tak nie jest. Czas przynosi raczej bliżej nieokreślone pasmo szans, utrapień i nadziei, a nie przestzeń do zagospodarowania. Nasuwa się więc pytanie, dlaczego tak jest i od czego tak zależy? Skąd bierze się aktywne i bierno podejście do czasu? Jak ma źródła i konsekwencje? Jak rzutuje na ogólne zadowolenie, jakość i bilans życia?

ROZWÓJ CZŁOWIEKA POPRZEZ ZMIANĘ I WZROST

ZACHODZĄCE W OKREŚLONYM CZASIE. Rozwój najczęściej definiuje się poprzez zmianę i/lub wzrost zachodzące w określonym czasie (Brzezińska, 2015; Trempała, 2012). Przyjmuję zatem, że rozwój to złożony proces zmian zachodzących w czasie i oznaczających wzrost lub osiągnięcie wyższej jakości przystosowania i/lub funkcjonowania, a wieku starszym również zapobieganie i kompensowanie zmian regresywnych. Procesy rozwojowe zachodzą dzięki interakcji czynników podmiotowych i środowiskowych, czynników o charakterze fizycznym, biologicznym, psychologicznym i społecznym. Zazwyczaj kierunek rozwoju przebiega od czynności i funkcji prostszych do bardziej złożonych, lak przynajmniej jest we wczesnych stadiach rozwojowych, natomiast w okresie dorosłości zachodzi wiele zmian, które mogą również oznaczać wzrost lub wyższą jakość (np. przyrost mądrości, zdolność przebaczenia krzywd czy uzyskanie dystansu do zmian w środowisku i własnych przypadłości cielesnych) jak i regres (np. zmniejszająca się sprawność pamięci i spostrzegania zmysłowego) (np. zmniejszająca się sprawność pamięci i spostrzegania zmysłowego).

Na tym etapie życia mogą to być zmiany wpisane w naturę starzejącego się organizmu, a więc normatywne. Działania zmierzające do kompensowania nieuniknionych strat ukazują nowy sens procesów rozwojowych – podtrzymywanie jakości życia, przesunięcie źródeł gratyfikacji, ekspansja w tych sferach, w zakresie których

możliwości pozostały nienaruszone albo nawet uległy powiększeniu, jak na przykład wypracowanie filozofii życia i rozwój duchowy. Paradoksalnie można powiedzieć, że rozwój u schyłku życia nie wyklucza zmian regresywnych w zakresie zarówno funkcji złożonych, jak i prostszych.

Rozwój człowieka ujmowany jest na kilka sposobów. Model przyrostowy i zakłada linearne zmiany ilościowe (nie jakościowe) - tak zachodzi na przykład rozwój inteligencji opisane przez Jeana Piageta (J.Piaget, 1972). Natomiast w modelu addytywnym przyjmuje się, iż nowe procesy występuje obok tych istniejących wcześniej stąd na przykład możliwość regresji do zachowań typowych dla wcześniejszych etapów rozwoju – na przykład ukształtowanie tożsamości nie wyklucza powtórnego moratorium.

Model addytywny wielopoziomowość funkcjonowanie człowieka, dla tego też osiągnięcie wysokiego poziomu dojrzałości osobowościowej nie oznacza, że człowieka nie zachowa się niedojrzałe w konkretnej sytuacji konfliktu albo nie wymienia się z odpowiedzialnego zadania po drobnym niepowodzeniu. Często też wymienia się model kontekstualny, w którym akcent pada na interakcję między jednostką a środowiskiem oraz niepowtarzalny kontekst pozwalające interpretować sytuację w określony sposób.

ZMIANE OBSERWOWANE U LUDZI NA RÓŻNYCH ETAPACH DOROSŁOŚCI. Główne kategorie pojęciowe związane z dorosłością to czas, ciągłość i zmiana (Trempała, 2012). Powodem, dla którego psychologowie zajmujący się rozwojem człowieka zainteresowali się okresem kilkudziesięciu lat - od czasu wczesnej młodości i dorastania po schyłek życia - były zmiany obserwowane u ludzi na różnych etapach dorosłości.

Człowiek uczestniczy w kilku temporalnych wymiarach egzystencji. Czas biologiczny znaczący dochodzenie do pełni możliwości organizmu ludzkiego oraz stopniową ich utratę. Kiedy jedne procesy prowadzą do apogeum możliwości, na przykład siła i wydolność mięśnia sercowego (około 30. roku życia), inne w tym samym czasie, po osiągnięciu maksimum możliwości zaczynają się niezauważalnie obniżać, na przykład czas reakcji i koordynacja wzrokowo-ruchowa. A wkrótce potem pojawiają się pierwsze oznaki starzenia się: siwe włosy, zmarszczki, mniejsza potrzeba ruchu.

Dorosłość to okres największej witalności oraz doskonalenia psychologiczno-społecznych aspektów życia. Jest to czas dalszego formowania i realizacji aspiracji dotyczących przede wszystkim rodziny i odpowiedniej pozycji społecznej (Pietrasinski, 1990). Może więc to być okres największej satysfakcji związanej z udanym życiem uczuciowym i zawodowym, czas ujawniania kompetencji społecznych, zdolności intelektualnych i sprawności organizacyjnych (Miluska, 1996). Z drugiej strony, co podkreśla D. Levinson (Levinson i inni, 1978; Levinson, 1986, 1996), jednocześnie jak dorastanie, tak i okres dorosłości może być czasem napięć związanych z koniecznością dokonywania wyborów i doznawania porażek, których źródłem są zarówno własne pasje, jak i wymagania innych osób. W okresie dorosłości, w toku eksternalizacji osobowości, zostaje dokonane przekazanie osiągnięć jednostki do wspólnego życia, zarówno w kontekście partnera życiowego, jak i otoczenia społecznego. W tym okresie zaznaczają się następujące trendy rozwojowe (Kielar-Turska, 2000):

- stabilizacja własnej tożsamości,
- nawiązywanie głębszych związków interpersonalnych,
- pogłębienie dziedzin aktywności takich jak praca, nauka, zainteresowania,
- wyraźniejsze dostrzeganie problemów moralnych i etycznych,
- wzrost znaczenia troski o innych ludzi, nie tylko najbliższych.

Czas psychologiczny jest wyznaczony przez zmiany mentalne, emocjonalne i motywacyjne. Na przykład zdolności uczenia się nowych umiejętności manualnych lub językowych już na samym początku dorosłości są mniejsze, niż były wcześniej, w okresie dzieciństwa i adolescencji. Jednocześnie zdolność do tworzenia syntez i wieloaspektowych analiz rozwinie się w pełni dopiero za kilkadziesiąt lat. Wzrastająca umiejętność myślenia dialektycznego pomaga dostrzegać złożoność świata i tworzyć uogólnienia bazujące na przeciwieństwach (Nęcka, Orzechowski, Szymura, 2006). Emocjonalna wyrazistość wczesnej dorosłości - w przypadku emocjonalności kobiecej albo męskiej - słabnie po osiągnięciu połowy życia i w okresie średniej dorosłości ewoluuje w kierunku kompozycji kobiecych i męskich albo męskich i kobiecych właściwości emocjonalnych. Zmiany dotyczą tożsamości i nie polegają wyłącznie na jej umacnianiu lub poszerzaniu. Podobnie jest z motywacją. O ile w okresie wczesnej dorosłości chodzi głównie o zdobywanie kompetencji, umacnianie własnej pozycji, rywalizację i nawiązywanie oraz utrwalanie związków osobistych, w wieku średnim większe znaczenie mają potrzeby samorealizacji, refleksji, przekazywania wartości młodszemu pokoleniu, pomagania i dzielenia się z innymi.

Czas społeczny wyznaczają role podejmowane na przestrzeni życia: podjęcie pracy, podnoszenie kwalifikacji, założenie rodziny, wychowywanie dzieci, odpowiedzialność związana z uzyskaniem kierowniczego stanowiska, wprowadzanie własnych dzieci w dorosłość, opieka nad wnukami, pożegnanie rodziców itp.

Kiedy porównujemy zmiany zachodzące w trzech wymiarach czasu, zauważamy, że choć w każdym z nich istnieje spore zróżnicowanie indywidualne, to jednak w kolejnych wymiarach egzystencji zakres zróżnicowania jest coraz większy. Procesy biologiczne zachodzą u wielu ludzi podobnie. Zmiany psychiczne natomiast zależą w znacznym stopniu od środowiska, stylu życia, aktywności własnej, chociaż w powiązaniu z procesami biologicznymi (np. Przemiany emocjonalne w ciągu dorosłości) również podobieństwa własnej, chociaż w po- łości) również podobieństwa między ludźmi są dość znaczne. Zmiany społeczne w znacznym stopniu zależą od dokonanych wyborów życiowo doniosłych, od wykształcenia i zawodu (por. Trempała, 2012). Można na przykład iść na emeryturę, nie mając 40 lat (służby mundurowe); można opiekować się małymi dziećmi (a nie wnukami), mając lat 55 lub 60, można aktywnie pracować w wolnym zawodzie i odnosić życiowe sukcesy, mając 80 lat.

Rozbieżności między wiekiem biologicznym a wydarzeniami życiowymi, w tym też rolami określono mianem «niepunktualności». Wydarzenia, zadania, role społeczne można rozpoczynać i kończyć punktualnie – wtedy, gdy czyni to większość lub wtedy, gdy „nakazuje” to kultura; albo niepunktualnie: za wcześniej (ciąża u 16-latk), albo za późno (urodzenie pierwszego dziecka przez 45-letnią kobietę).

Ponadto dynamika zmian jest odmienna. Zmiany biologiczne, jeśli tylko nie mają charakteru chorobowego, zachodzą stosunkowo wolno i w sposób ciągły. Zmiany psychiczne przebiegają w sposób ciągły, jak wspomniane już zmiany emocjonalne, zmiany pamięci lub myślenia albo skokowy, jak w przypadku stanów emocjonalnych i zmian przekonań wywołanych wydarzeniami życiowymi: zakochaniem, urodzeniem się dziecka, żałobą, zdradą, awansem. Zmiany społeczne najczęściej mają charakter skokowy- choć na ogół są przewidywalne - i łączy się z nimi zupełnie nowa sytuacja psychologiczna i społeczna, na przykład pierwsza praca, małżeństwo, uzyskanie kierowniczego stanowiska, przejście na emeryturę.

Rozwój nie jest monolitycznym procesem progresji i wzrostu, lecz zmiennym,

wielokierunkowym oraz interakcyjnym systemem zysków i strat w zdolnościach adaptacyjnych człowieka. Od początku życia do jego **końca każdemu** wzrastuowi i towarzyszy spadek w tej samej lub dziedzinie funkcjonowania - i odwrotnie" (Trempała, 2012).

Dostrzegamy również, że procesy starzenia się i rozwoju nakładają się na siebie. Można powiedzieć, że zmiany progresywne i regresywne towarzyszą sobie w odmiennych, a niekiedy również w tej samej sferze życia. Zmniejszają się możliwości organizmu, a siła oddziaływania na środowisko poprzez pełnione role społeczne zwiększa się. Pamięć i zdolność uczenia się słabną, fle wzrastają wiedza i umiëntność jej wykorzystania. Zmniejsza pełnione role i umiejętność jej wykorzystania. Zmniejsza się energia konieczna do realizowania dążeń (a męczyliwość zwiększa), ale motywacja, by zdążyć z realizacją rzeczy subiektywnie ważnych staje się coraz większa.

Już te proste przykłady pokazują, że czas w życiu istoty świadomej, jaką jest człowiek, ma podstawowe znaczenie. Oddziałuje bezpośrednio i pośrednio. Bezpośrednio - poprzez zmiany zachodzące w wymiarze biologicznym (i środowisku fizycznym), psychicznym i społecznym, a także historycznym. Pośrednio - poprzez świadomość jego upływu i zmiany temporalnej perspektywy. W okresie młodości przyszłość wydaje się odległa, prawie nieograniczona, a czas do dyspozycji nieogarniony. W wieku średnim przeszłość wydaje się nieodległa, przyszłość ograniczona, a czas zdaje się mijać zbyt szybko. W późnej dorosłości przeszłość wydaje się wciąż żywa, przyszłość krótka i omal iluzoryczna, a czas zdaje się, iż przeminął zbyt szybko. Odmienna jest zatem percepcja czasu na różnych etapach życia, odmiennie oceniane tempo upływu czasu.

Zjawisko, a właściwie poczucie coraz szybszego upływu czasu, daje się wyjaśnić na kilka sposobów. Jeden z nich odwołuje się do jakości wydarzeń - do ich nowości. Najlepiej zapamiętywane są wydarzenia nowe, coś co dzieje się po raz pierwszy. Dlatego dzieciństwo i młodość w subiektywnym poczuciu trwają względnie długo, nasycone są bowiem nowymi doświadczeniami.

Inne wyjaśnienie nawiązuje do specyfiki funkcjonowania pamięci. Długość odcinka czasu nie ma wymiaru fizycznego, ale jest pochodną liczby zapamiętanych wydarzeń. Doświadczenia podobne do poprzednich kwalifikowane są jako znajome i pomijane, nie są więc zapamiętywane. Kolejne miesiące, lata czy dekady wydają się coraz krótsze tak z uwagi na podobieństwo powtarzających się wydarzeń codziennych, jak i z powodu lekko słabnących procesów zapamiętywania.

Bliskie temu wyjaśnienie nawiązuje do kategorii zmiany: okresy, w których zachodzi wiele zmian, wydają się dłuższe i przebiegają jakby wolniej; okresy, w których nie zachodzą istotne zmiany, nie pozostawiają wiele w pamięci autobiograficznej i odnosimy wrażenia, że minęły szybko, choć kiedy właśnie mają miejsce, czas może się dłużyć. Zagęszczenie nowych wydarzeń i doświadczeń w okresie wkraczania w dorosłość (Maruszewski, 2005; Thorne, 2000) sprawia, że okres ten może wydawać się względnie długi, zwłaszcza analizowany *ex post*, a czas, że nie płynął tak szybko jak w okresach, z których nie pozostało wiele w pamięci, ponieważ mało było wtedy zmian.

W jeszcze innym wyjaśnieniu bierze się pod uwagę względną długość, czyli rozpiętość osobistej przeszłości i przyszłości. Kiedy przeszłość jest jeszcze krótka, przyszłość jest subiektywnie długa i czas biegnie pomału. Kiedy przeszłość jest względnie długa, obejmuje na przykład trzydzieści albo pięćdziesiąt lat, każdy rok (czy miesiąc) porównywany do niej wydaje się krótszy. Za podstawę tego wyjaśnienia przyjmuje się fakt, iż człowiek dokonuje względnego pomiaru czasu, a miarą odniesienia jest czas już

przeżyty. Dla dziesięcioletka każdy rok to „kawał czasu” dla osoby w wieku średnim - jeszcze jeden z kilkudziesięciu podobnych odcinków, dla osoby stuletniej - rok to 1% jej życia, mija zatem bardzo szybko (Heckhausen, 1999).

Reasumując, zmiany zachodzą we wszystkich wymiarach czasu: biologicznym, psychologicznym i społecznym, mają różny charakter, zakres i czasokres. Zarówno ich świadomość, jak bezpośrednie i odległe skutki są powodem zmian, które można określić jako wtórne - przebiegają one na poziomie problemów psychicznych i interpersonalnych, z jakimi boryka się człowiek w życiu dorosłym. Ich spektakularnym wyrazem może być zmieniająca się w toku życia tematyka lęku przed przyszłością człowieka dorosłego (Susułowska, 1989).

PODSUMOWANIE. W podsumowaniu chciałabym podzielić się bardziej ogólną refleksją. W głównym nurcie badań nad rozwojem doszło współcześnie do uzgodnienia, że pojęcie rozwoju ma wartość heurystyczną. Zaczyna dominować pogląd, że główną kategorią badań w naukach o rozwoju jest zmiana, którą ogólnie ujmuje się jako różnicę w stanie danego zjawiska lub w organizacji struktury psychicznej i zachowania, jaką z czasem obserwujemy. Zwrocono tym samym uwagę na fakt, że obok pojęcia zmiany istotną kategorią analizy zmian rozwojowych jest czas: nie sposób bowiem badać dynamiczności czy procesu „poza” czasem (*Trempała J.*, 2012).

LITERATURA

1. Brzezińska, A.I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2015). *Psychologia Rozwoju Człowieka*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
2. Heckhausen J, Schulz R. Biological and societal canalizations and individuals' developmental goals. In: Brandtstädter J, Lerner R, editors. *Action and self-development: Theory and research through the life-span*. Thousand Oaks, CA: Sage; 1999. pp. 67–103.
3. Kielar-Turska, M. (2000). Dziecko wobec rzeczywistości i fikcji. *Wychowanie w Przedszkolu*, 6, 328-333.
4. Levinson, D. J., with Darrow, C. N, Klein, E. B. & Levinson, M. (1978). *Seasons of a Man's Life*. New York: Random House.
5. Levinson, D. J. (1986) A conception of adult development. *American Psychologist*, 4, pp. 3–13.
6. Levinson, D. J., with Levinson, J. D. (1996). *Seasons of a Woman's Life*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
7. Miluska J, (1996). Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia. Poznań : Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
8. Nęcka, E., Orzechowski, J., Szymura, B. (2006). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. nr 15, s. 1–12.
9. Piaget J. (1972), *Intellectual evolution from adolescence to adulthood*, „Human Development”.
10. Pietrański Z. (1990). *Rozwój człowieka dorosłego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
11. Susułowska M., *Psychologia starzenia się i starości*. Warszawa: PWN, 1989.
12. Trempała J.(2012). *Psychologia rozwoju jako nauka o genezie życia psychicznego: przełomowe dokonania i kierunki przyszłych badań*. *Psychologia rozwojowa*, 2012 , tom 17, nr 1, s. 17–29.

Ткач Т. В.

Психосоціальні аспекти часу в житті людини

Темпоральні установка особистості передбачають усвідомлення часу, в якості істотного параметра якого виступає заданий ритм життя людини, його хід, початок і кінець, що дозволяє розуміти етап, на якому знаходиться людина в категоріях визначеної тривалості та обмеження одночасно (в основному, для певного числа років). Саме психологічним випробуванням пошуку відповіді на такі питання присвячена ця стаття. Обмежений час, призначений для самореалізації людини та діяльності, не дозволяють відкладати важливі речі на найближче невизначене майбутнє, але мають досить сильний вплив на реалізацію життєвих планів і постановку цілей саме тоді, коли є до цього сприятливі обставини: час, енергія і контекст життєво важливих проблем. У той же час, навіть звичайне спостереження показують, що часто це не так.

Час приносить, скоріше, дуже багато шансів, неприємностей і надій. Отже, напрашується питання, чому і від чого це залежить? Звідки береться активний і пасивний підхід до часу в житті людини? Які його витоки та наслідки? Як це впливає на загальне задоволення, якість і на баланс життя?

Ключові слова: темпоральні установка особистості, ритм життя, темпоральні виміри екзистенції, соціальні зміни, організація психічної структури.

Ткач Т.В.

Психосоциальные аспекты времени в жизни человека

Темпоральные установка личности подразумевают осознание времени, в качестве существенного параметра которого выступает заданный ритм жизни человека, его ход, начало и конец, что позволяет понимать этап, на котором находится человек в категориях определенной продолжительности и ограничения одновременно (в основном, для определенного числа лет). Именно психологическим испытаниям поиска ответа на такие вопросы посвящена эта статья. Ограниченное время, предназначенное для самореализации человека и деятельности, не позволяют откладывать важные вещи на ближайшее неопределенное будущее, но оказывают довольно сильное давление на реализацию жизненных планов и постановку целей именно тогда, когда есть к этому благоприятные обстоятельства: время, энергия и контекст жизненно важных проблем. В то же время даже обычное наблюдение показывают, что часто это не так.

Время приносит, скорее, очень много шансов, неприятностей и надежд. Итак, напрашивается вопрос, почему и от чего это зависит? Откуда берется активный и пассивный подход к времени в жизни человека? Каковы его истоки и последствия? Как влияет на общее удовлетворение, качество и на баланс жизни?

Ключевые слова: темпоральные установка личности, ритм жизни, темпоральные измерения экзистенции, социальные изменения, организация психической структуры.

Tkacz Tamara – profesor, Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Rzeszów (Polska).

УДК 159.92

Тоба М.В., Жигаренко І.Є., Боярин Л.В.

ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ